

AKADEMSKI DISKURS: DILEME I IZAZOVI

V tradicionalni strukturalni in zlasti funkcijski stilistiki se akademski diskurz preučuje razmerno poenostavljeno. Naslednji prispevek poskuša vzpostaviti razliko med izrazoma »akademski diskurz« in »znanstveni stil«, kjer je slednji le segment prvega in je tako le na eni ravni preučevanja. Preučujejo se retorične strategije akademskega diskurza, ki je z vidika kritične lingvistike in stilistike obravnavan kot jezik »moči« in »oblasti«. V nadaljevanju prispevek obravnava pripovedno naravo akademskega diskurza ter poskuša vzpostaviti odnos med akademskim diskurzom in drugimi vrstami pripovednih besedil.

akademski diskurz, znanstveni stil, kritična lingvistika in stilistika, retorične strategije, diskurz »moči«

In traditional structural and functional stylistics academic style was examined in a relatively simplified way. This paper however draws a distinction between the terms »academic discourse« and »scientific style« given that the latter can be regarded as only one segment of the former, and so at only one level of consideration. Rhetorical strategies of academic discourse are investigated. The language of academic discourse is regarded as the »language of power and authority«, from the point of view of critical linguistics and stylistics. It further focuses on examination of the narrative nature of academic discourse and therein establishes relation between academic discourse and other types of narrative texts.

academic discourse, scientific style, critical linguistics and stylistics, rhetorical strategies, discourse of power

Naglašeno zanimanje za akademski diskurs ne samo u lingvistici i stilistici nego i u znanosti o književnosti i naratologiji, pa i postmodernoj filozofiji, svakako je pokazatelj promjena u deskripciji, tumačenju i interpretaciji takvoga diskursa. Naime, dok u okviru tradicionalne funkcionalne stilistike preovladava termin *znanstveni stil*¹ (Tošović 2002, Katnić Bakaršić 2001), u okviru diskursne stilistike ili drugih diskursno utemeljenih lingvističkih – i ne samo lingvističkih – disciplina (npr. diskurs analiza, diskursne studije i slično) danas je najčešće u upotrebi termin *akademski diskurs* (Kovačević, Badurina 2001). Jasno je da je akademski diskurs

¹ U okviru takve nominacije *akademski stil* ponekad je sinonim sa *strogo naučnim stilom* kao podstilom znanstvenoga stila (Tošović 2002: 266).

znatno širi pojam od znanstvenoga stila, koji se može smatrati samo jednim njegovim aspektom.² Treba napomenuti da sam termin diskurs ovdje shvaćam i u strogo lingvističkom smislu, kao *jezik u upotrebi* (language-in-use), ali i u širem, sociološkom smislu, kao »interpersonalnu aktivnost čija je forma determinirana njezinom socijalnom svrhom« (Leech, Short 1981: 209), pa sve do poststrukturalnoga shvaćanja prema kojem su diskursi mreže konvencije, znanja i prakse koje determiniraju čovjekovu percepciju »stvarnosti«, ali i njegovo ponašanje. Tek u takvom kontekstu akademski diskurs postaje donekle definiran u svim svojim raznolikim varijacijama i žanrovima, uključujući i rubna područja prema drugim tipovima diskursa, npr. prema razgovornom ili publicističkom.

U ovome radu želim pokazati zbog čega smatram da akademski diskurs danas istovremeno predstavlja izazov za proučavanje, ali proizvodi i niz dilema. Pri tome je osnovica za proučavanje diskursna stilistika, naročito modeli kritičke lingvistike, odnosno stilistike, kao i retorika znanosti. Prema tim polazištima stilistička deskripcija neodvojiva je od interpretacije, analiza od tumačenja, uz napomenu da su sve interpretacije historične i nužno uključuju angažiranost samih istraživača. Spomenut ću samo nekoliko pitanja koja su tek vrh ledenoga brijega što zavređuje pažnju stilističara:

- a) retoričke strategije akademskog diskursa,
- b) jezik akademskog diskursa kao »ovlašteni jezik« i »jezik moći« sa aspekta kritičke lingvistike, odnosno kritičke stilistike,
- c) narativna priroda akademskog diskursa i njegova zastupljenost u postmodernoj književnosti, posebno u metafikciji.

Izuzetno je zanimljivo pitanje retoričkih strategija akademskog diskursa: taj diskurs s pravom se smatra oksimoronskim u svojoj srži jer kombinira utopijski zahtjev za opisom i spoznajom realnosti sa ograničenim dijapazonom jezično-stilskih sredstava koja su mu na raspolaganju (Gross 1996: 17). Međutim, ovdje želim ustvrditi nešto drugo: retoričke strategije akademskoga diskursa samo su *različite* od strategija u drugim tipovima diskursa, pa otuda nastaje taj dojam ogoljenosti i odsustva stilskih efekata. U akademskom diskursu odsutne su neke uobičajene retoričke strategije, ali zamjenjuje ih niz drugih, samo akademskom diskursu svojstvenih postupaka.

Prije svega, postoji strategija *okvira* znanstvenih tekstova, pod čim se podrazumijeva čitav niz formalnih sredstava koja su u funkciji preciznosti i logičnosti, te tipiziranosti znanstvenih tekstova, ali istovremeno služe kao signal ozbiljnosti i akademske prirode teksta, odnosno njegov autoreferencijalni signal (spisak literature, izvori, citati, sažeci, ključne riječi i sl. u pisanim žanrovima, grafikoni, sheme,

²Za ovaj centralni tip specijaliziranoga diskursa stoga se s pravom ističe da se on simultano odvija i na planu govorenoga i pisanoga iskaza, te da se on »iznjedruje i uobličava na temelju nadraščanja brojnih interkodnih i interdiskursnih odnosa« i »unatoč legitimnoj težnji svake znanosti da svoj jezik definira i fiksira, živi dinamičnim životom i kontinuirano podliježe transformaciji« (Kovačević, Badurina 2001: 152).

ilustracije i u pisanim i kao dodatak govorenim žanrovima). Okvir zapravo čini znanstveni stil prepoznatljivim i već na prvi pogled različitim od ostalih tipova diskursa, a ujedno je i način pomoću kojega akademski diskurs izražava svoju samosvijest i autoritet. Retorički obrasci različiti su u različitim znanostima, ali kompozicija znanstvenih tekstova često pokazuje ustaljenu strukturu, koja je i sama na izvjestan način dio ovoga okvira; to potvrđuju i neka istraživanja strukture uvoda članka po karakterističnim »retoričkim koracima« (Gunnarsson 1997: 306).

Druga je retorička strategija stvaranje ozračja objektivnosti, istinitosti (otuda bezlične konstrukcije, pasiv, tipične fraze, prividno odsustvo emocionalno-ekspresivne markiranosti), dok se u suštini sve vrijeme odvija borba za prihvatanje tumačenja koje znanstvenik/znanstvenica daje. Pasivna forma izlaganja naglašava kontrast u odnosu na dubinsku semantičku strukturu teksta, gdje se stvara dojam da je »jedini pravi agens sama priroda« (Gross 1996: 17). Kritička lingvistika i stilistika zastupaju stanovište prema kojem nema apsolutno objektivne pozicije samoga znanstvenika/znanstvenice jer se u istraživanje nužno unose vlastite sociokulturne, kognitivne i ideološke sheme. Na izvjestan način upotreba prvoga lica množine, odnosno zamjenice *mi* (*nos modestiae*) u znanstvenom diskursu zapravo postaje *topos afektirane skromnosti*, dok po analogiji s tim bezlične konstrukcije možemo nazvati *toposom afektirane objektivnosti*; u oba slučaja riječ je o retoričkim strategijama koje različito konstruiraju akademski diskurs i daju mu različita stilska obilježja. Jasno je da i upotreba prvoga lica jednine nije neutralna jer, sjetimo se, nema nevinog izbora diskursa: ova forma također dobija ulogu retoričke strategije, kao *topos naglašene subjektivnosti*.

Jedna od danas aktivnih retoričkih strategija jeste i personifikacija predmeta istraživanja ili znanstvenoga teksta. Evo samo nekoliko primjera koji to ilustriraju:

- (1) »Znanost hoće biti objektivnom, ograditi se od osobnih stajališta [...]« (Kovačević, Badurina 2001: 143.)
- (2) »Ovaj rad pokušava uspostaviti razliku između termina akademski diskurs i naučni stil [...]« (Rečenica iz sažetka ovoga rada.)
- (3) »Stoga znanost [...] nikad ne smije zaboraviti da ona samo registrira određeno stanje [...]« (Bourdieu 1992: 119.)

Naravno da ovakvih primjera ima mnogo, te da bi se oni, po analogiji sa mrtvom metaforom, mogli smatarati *mrtvim personifikacijama*. Pa ipak, nije bez značaja što se takva pojava relativno često susreće, i vrijedi pokušati dati njezino tumačenje. Nije li i to način da se pomoću stilske figure personifikacije zapravo pokuša sugerirati objektivnost određenoga teksta prenošenjem autorizacije tvrdnji sa pisca teksta na sam tekst (primjer 2) ili na cijelu znanost (1 i 3)? Drugim riječima, i ovo je jedna od retoričko-stilskih strategija koje imaju za cilj stvaranje dojma objektivnosti, gotovo autonomnosti i samodovoljnosti znanstvenoga diskursa...), a ujedno naglašavaju autoritet i moć akademskog diskursa. Znanost se tako na neki način smatra mislećim subjektom koji ima želje, pamćenje, može donositi odluke. Ujed-

no, priskrbljuje joj se performativna moć i autoritet da proizvodi govorne činove koji imaju karakter *istine*. Bitno je naglasiti da je u svim ovim slučajevima funkcija strategije personifikacije persuasivna, argumentativna, a ne ornamentalna.

Kada se tvrdi da su »od početka, stilski izbori u modernoj znanosti bili namjerno trivijalizirani«, a da su se tropi i figure »rigorozno morali izbjegavati« (Gross 1996: 17), onda se s pravom može postaviti pitanje nije li upravo takvo namjerno odsustvo retoričkih i stilskih postupaka, zapravo samo po sebi najvažnija retorička strategija akademskoga diskursa, odnosno, stilski najznačajniji minus-postupak? Ovdje ipak treba dodati da akademski diskurs sadrži neke trope i figure. Ako izuzmemo znanstvenu metaforu, čija je funkcija izrazito kognitivna i heuristička, u znanstvenim diskusijama, predavanjima, prikazima ili neformalnim razgovorima o pitanjima znanosti zastupljene su hiperbole i litote, ironija i kontrast, gradacija i paradoks, a u funkciji su argumentacije i uvjeravanja.

Na problem objektivnosti/subjektivnosti, odnosno prisustva/odsustva retoričko-stilskih strategija u akademskom diskursu nadovezuje se i pitanje posebnoga statusa akademskog diskursa u društvu. U okviru kritičke lingvistike, odnosno kritičke stilistike, dekonstruira se stil akademskog diskursa, i to po više osnova. Prvo, pokazuje se da je taj diskurs povlašten, odnosno moćan, pa se može govoriti i o *fetišizaciji* toga diskursa (Škiljan 1989). Zbog toga akademski diskurs obiluje strogim pravilima, shematiziranošću, predvidljivošću struktura, a svi oni koji pokušavaju ući u zajednicu znanstvenika moraju prije svega usvojiti taj stil i njegova pravila. U ta pravila spada i težnja za obezličanjem, o čemu je već bilo riječi (kada je iskaz obezličen, on dobija veći autoritet, kao da je nepobitna činjenica, aksiom, istina). Za mlade znanstvenike/znanstvenice ulazak u novu »diskursnu zajednicu« tako predstavlja svojevrсну inicijaciju, ponekad neprijatnu kako to inicijacije već umiju biti (Fairclough 1997: 227). Retoričke strategije akademskog diskursa stoga su usmjerene i na čuvanje sudionika na njihovim mjestima, tj. na očuvanje postojećih pozicija i odnosa. Istovremeno, kritički lingvisti pokušavaju konstruirati drugačiji akademski diskurs, koji će biti zasnovan na borbi za emancipaciju pojedinca, za pravo na svoje »ja« u znanosti, bez obezličanja.

Ilustracija za ovo jeste istraživanje nekih oblika akademskog diskursa koji su manje formalni, a predstavljaju kombinaciju pismenoga i usmenoga izlaganja. Tako se proučava stil kolokvija, odnosno znanstvene sjednice neke katedre (Tracy 1997). Dobiveni rezultati relevantni su i za mnoge druge slične žanrove unutar akademskog diskursa (npr. za sjednice naučnih vijeća, za konferencije, okrugle stolove i sl.). Sa stanovišta konverzacijske analize u tipične postupke kojima akademska zajednica čuva odnose dominacije ubrajaju se sljedeći: na znanstvenim skupovima više i duže govore govornici čije je zvanje više, a češće im se i daje riječ; njihove ideje manje se kritiziraju; diskusija se ponekad pretvara u niz dugih monologa koji su više usmjereni na samoiskazivanje znanja izlagača nego što su u direktnoj vezi sa temom; diskusije mlađih znanstvenika više se kritiziraju (Tracy 1997: 90). Čini se da bi buduća diskursnostilistička istraživanja upravo i trebala pokloniti pažnju

kombiniranim usmeno-pisanim žanrovima (izlaganje na skupu, predavanje) ili dominantno usmenim (diskusija, razgovor u pauzi između izlaganja i slično). Pokazat će se da svaki od tih žanrova ima svoja pravila, svoje strategije očuvanja »akademske ozbiljnosti«. Istovremeno, takva istraživanja morala bi uključiti i šire semiotičke aspekte, te bi se proučavala neverbalna sredstva komunikacije (gestovi i mimika), atmosfera (zvaničnost ili nezvaničnost, formule učtivosti ili formule kritike...), psihofizičko stanje izlagača i auditorija, multimedijalnost nekih prezentacija, i još mnogo toga što tradicionalna funkcionalna stilistika nije uzimala u obzir.

U skladu sa angažiranošću koju proklamiraju diskursne studije kao disciplina, Robert de Beaugrande naglašava dvije važne činjenice: prvo, znanost posjeduje moć – »moć da kaže što će biti 'istine', ko ih ima pravo postaviti i odlučiti šta one znače, i ko ima pravo da ih uči i gdje«; drugo, znanost posjeduje i odgovornost – »da li će se znanje i moć dijeliti ili nagomilavati na jednom mjestu« (1997: 43). U ovom kontekstu zanimljiva je tvrdnja kritičke stilistike da živimo u bučnom, neurednom svijetu diskursa koji se međusobno bore za dominaciju, te da nema nevinog izbora diskursa. Ovo bi značilo da nije svejedno za kakav se stil opredjeljuje član akademske zajednice u svojim interakcijama sa akademskom zajednicom, te da nijedan jezično-stilski izbor nije nevažan. Već izborom forme lica kojom znanstvenik/znanstvenica izražava svoje tvrdnje, o čemu je ranije bilo riječi, on/ona nužno se opredjeljuje za određeni tip diskursa i jasno se pozicionira u tome diskursu. Ako se pri tome individualna strategija ne podudara sa općeprihvaćenom normom u akademskoj zajednici kojoj znanstvenik/znanstvenica pripada, onda je retorička, a u okviru nje i ideološka, pozicija posebno značajna za interpretaciju. Inače, ovdje vrijedi primijetiti još nešto: zanimljive su metafore iz *semantičkog polja rata* u akademskom diskursu: i u ovome tekstu govorim o retoričkim *strategijama*, o *borbi* diskursa za *dominaciju*, često se i inače spominju *znanstvene revolucije*, i slično. Budući da izbor argumentativnih i znanstvenih metafora nije nikada nimalo slučajan, onda je jasno (a tako nas uči i kognitivna stilistika) da cijela ova priča o znanosti kao diskursu moći doista ima osnova.

Ako se ovdje uzme u obzir jezična performativnost, onda je za povlaštenu status znanstvenoga diskursa od velikoga značaja da on bude priznat kao takav: »Da bi 'važni' jezik filozofa bio prihvaćen onako kako on to zahtijeva, potrebno je da se steknu društveni uvjeti koji omogućuju da mu bude priznata ozbiljnost kakvu on sebi pripisuje« (Bourdieu 1992: 59). Ovaj se iskaz može primijeniti na jezik znanosti uopće, a nastao je po analogiji sa pragmatičkim Austinovim zahtjevom za »sretnim okolnostima« (naime, govorni čin proizvodi određenu radnju samo ako je institucionalizirano potvrđen).

Poststrukturalna stilistika smatra da je naracija zastupljena i u akademskom diskursu, što ga tako na prvi pogled neočekivano povezuje i sa književnoumjetničkim diskursom (Katnić Bakaršić 2001: 281). Znanstvenici pokušavaju opisati realnost, ali oni prije svega proizvode tekstove, odnosno pričaju priče. Nisu zato slučajni ni naslovi znanstvenih članaka koji imaju elemente literarnog diskursa,

poput de Beaugrandeovoga teksta *Priča o diskursnim studijama* (1997) ili naslova poglavlja u knjizi A. Grossa (1996) *Bajka o DNA i Socijalna drama DNA*.

Osim toga, kada se uzme u obzir da cjelokupna postmoderna književnost, napose onaj njezin segment što se naziva kritičkom fikcijom ili metafikcijom, uvodi, tematizira i preregistrira znanstveni diskurs (u fusnotama, u citatima, govornoj karakterizaciji likova i slično), onda je ta bliskost narativnoga načela još vidljivija, ogoljenija. Dovoljno je spomenuti samo Borgesove priče, roman *Poljubac žene-pauka* M. Puiga ili roman *Krasan posao* D. Lodgea u ovom kontekstu pa da se ilustrira takav stilski postupak. Jedan od osnovnih ciljeva takvoga postupka jeste isticanje relativnosti granice između znanstvene i fikcionalne naracije, pomjeranje te granice, pa i njezino potpuno dokidanje. Bitna razlika jeste u stilskoj funkciji fusnota i citata u književnom i akademskom diskursu: u književnosti znanstveni citat ima dominantno ornamentalnu funkciju ili funkciju stvaranja začudnosti (budući da je manje predvidljiv, on je tim više stilogen); u znanstvenom tekstu citat ima dominantno argumentativnu funkciju – cilj mu je da uvjeri u nešto recipijente poruke. I pored toga, naročito u nekim usmenim žanrovima akademskoga diskursa (npr. u predavanju, izlaganju na konferenciji, u znanstvenoj diskusiji i slično) citat može biti u funkciji ukrasa, ili pak može imati estetsku, pa i ludičku funkciju, a nekad mu je zadatak da zabavi, da unese humor u izlaganje. Vidi se da je proces i reverzibilan, da se odvija u oba smjera jer i znanost preuzima pojmove uobičajene za književnost, svjesno prihvatajući narativni legitimitet akademskog diskursa.

Prepoznavanje narativne prirode akademskog diskursa može pomoći boljem razumijevanju toga diskursa, a ujedno ga smješta u kontekst različit od tradicionalno prihvaćenoga i zbližava ga sa svim narativima.³ Ipak, postoji jedna krucijalna razlika između priče u znanosti i u beletristici: u znanosti nikada nije u prvom planu estetska funkcija. Priča tu ima prije svega argumentativnu i spoznajnu funkciju jer je cilj ubijediti akademsku zajednicu u validnost ponuđenih teorija ili praktičnih rezultata – naprosto, »u znanosti ljepota nije dovoljna« (Gross 1996: 5). Nasuprot tome, u književnoumjetničkom tekstu uvijek je u prvom planu estetska jezična funkcija, pa i onda kada se u priču uključuju elementi znanstvenoga diskursa o kojima je već bilo riječi.

Želim reći nekoliko riječi i o cijelome jednome zasebnom tipu akademskog diskursa, koji je na neki način njegov dio, ali je sa druge strane i izdvojen od njega jer predstavlja istovremeno pogled izvana i pogled iznutra. Taj bi se tip mogao nazvati *metaakademskim diskursom* jer mu je predmet proučavanja akademski diskurs, čijim je i sam dijelom. Takva dvostruka pozicija svih metaakademskih tekstova, pa i ovoga koji sada pišem, predstavlja još jedan u nizu izazova nagoviještenih naslovom ovoga rada. Nigdje se tako intenzivno ne doima nužnim razliko-

³ Narativi su zastupljeni u različitim tipovima verbalnih i neverbalnih diskursa – u svakodnevnoj konverzaciji, književnosti, u novinskim člancima, znanstvenim tekstovima, bajci, mitu, reklamama, ali i u stripu, filmu ili slikarstvu – »narativ je internacionalan, transhistoričan, transkulturalan: on je jednostavno tu, kao i sam život« (Barthes 1977: 79).

vanje vanjske i unutarnje pozicije lingvisti, posebno stilističara, a s tim u vezi i dileme o dometima svake od tih pozicija. I inače je pravi metodološki problem da li znanstveno relevantnije rezultate daje vanjsko ili unutarnje čitanje (Tracy 1997, Dillon 1992). Stilistička interpretacija nekoga nelingvističkoga teksta, npr. biološkoga, djelomično je unutarnje pozicionirana jer je u oba slučaja riječ o znanosti, ali je i vanjski određena jer je riječ o drugoj znanstvenoj disciplini. Kada stilističari interpretiraju stil stilističkih tekstova, onda je riječ o potpuno unutarnjoj poziciji, koja s jedne ima prednosti jer se odlično poznaje kontekst i sam svijet proučavanoga diskursa. Čini se stoga da je metaakademski diskurs i sam po sebi zbog specifičnosti i dvojnosti pozicije izuzetno zanimljiv za dalja proučavanja.

Na kraju treba reći da je pred istraživačima akademskog diskursa još cijeli niz aspekata koji zaslužuju pažnju sa stilističkog stanovišta. Dogodio se pravi preokret u razumijevanju ovoga diskursa, čemu je doprinijela nova diskursna stilistika kao dinamička disciplina koja je nužno interdisciplinarna i tijesno povezana sa socijalnom semiotikom.

Literatura

- Roland BARTHES, 1977: *Image. Music. Text*. London: Fontana Press.
- Robert de BEAUGRANDE, 1997: *The Story of Discourse Analysis. Discourse as Structure and Process* 1. Ur. T. van Dijk. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications. 35–62.
- Pierre BOURDIEU, 1992: *Što znači govoriti. Ekonomija jezičnih razmjena*. Zagreb: Naprijed.
- George DILLON, 1992: *Insider reading and linguistic form. Essays in Stylistics*. Ur. M. Toolan. London, New York: Routledge. 39–52.
- Norman FAIRCLOUGH, 1995: *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London, New York: Longman.
- Alan G. GROSS, 1996: *The Rhetoric of Science*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Britt-Louise GUNNARSSON, 1997: *Applied Discourse Analysis. Discourse as Social Interaction* 2. Ur. T. van Dijk. London, New Delhi: SAGE Publication. 285–309.
- Marina KATNIĆ BAKARŠIĆ, 2001: *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Marina KOVAČEVIĆ, Lada BADURINA, 2001: *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Geoffrey N. LEECH, Mick H. SHORT, 1981: *Style in Fiction*. London, New York: Longman.
- Dubravko ŠKILJAN, 1989: *Lingvistika svakodnevice*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Branko TOŠOVIĆ, 2002: *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Karen TRACY, 1997: *Colloquium: Dilemmas of Academic Discourse*. New Jersey: Norwood.

